

ANGELA BOTEZ

FILOSOFIA ROMÂNEASCĂ ÎN DISPUNERE UNIVERSALĂ

Copyright © 2012, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BOTEZ, ANGELA

Filosofia românească în dispunere universală / Angela

Botez. - București : Pro Universitaria, 2012

Bibliogr.

ISBN 978-606-647-383-5

14(498)

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Inel Necula

Conf. univ. dr. Viorel Cernica

INTRODUCERE

(Modul de elaborare a lucrării)

Întrebările ce se pun mai ales la răscrucea timpurilor, a secolelor și mileniilor sunt frecvent legate de filosofie. Încă în protoistorie meditația asupra Universului și a locului omului în cadrul acestuia a fost filosofică. Istoria antică și medievală a impus filosofia în legătura ei cu miturile întemeietoare și a legat-o de cunoașterea științifică și de creația artistică. Mereu au fost întrebări precum: Avem nevoie de filosofie, este ea o formă de cultură? Face ea parte din structura înaltei spiritualități umane? Poate ea să pătrundă tainele transcendentalității? Se confundă filosofia cu știința, arta, religia sau cu viziunea despre lume a simțului comun, și dacă nu, cum se manifestă ea în mod autonom? Care este astăzi locul filosofiei în procesul evoluției umanității? Toate marile culturi moderne ale lumii: germană, engleză, franceză, italiană, rusă au avut mari filosofi. Este oare aici o determinare subconștientă a părerii actuale a unor români că nu am avut filosofi și filosofie pe meleagurile noastre pe baza supoziției, că nu am avut o cultură importantă. Există aici anume contraziceri – de pildă uneori se recunoaște valoarea scriitorilor Lucian Blaga sau Emil Cioran, dar nu și valoarea lor de filosofi. Există o rezistență chiar a unor intelectuali de valoare la acceptarea existenței filosofilor români interbelici, la același nivel cu cel al scriitorilor, savanților, artiștilor nației. Poate, este și vina actualei comunități de filosofi și ea cam de același rang astăzi cu alte comunități de artiști sau savanți, că stând în contemplația întâmplărilor cotidiene nu a pledat pentru locul meritat de filosofi și de filosofie în cultura românească.

Vom prezenta înainte de a vorbi de matricea stilistică a filosofiei românești paradigme specifice gândirii filosofice austro-germane, spaniole, franceze, engleze, americane, italienești prezente în metafizică, filosofia mentalului și a conștiinței, filosofia istoriei, dreptului, religiei, filosofia culturii. La început le vom prezenta în general și apoi pe discipline și curente, cu specificarea concepțiilor unor filosofi români pe care-i considerăm cei mai reprezentativi pe respectivele domenii și direcții.

Vom continua cu a marca felul în care filosofii români s-au ocupat de istoria filosofiei universale, cu referire la epoci și areale geografice, sau la personalități.

Intellectualitatea interbelică înțelesese necesitatea filosofiei pentru orice țară care se vrea modernă și integrată european. „Revista de filosofie”, despre care am scris câteva paragrafe în lucrarea de față, a stat mărturie în secolul al XX-lea pentru nevoia de filosofie a culturii românești, pentru existența unei bune cunoașteri și comunicări a filosofilor români cu filosofii de seamă ai lumii.

Lucrarea de față pledează pentru existența unei filosofii românești acceptată la același nivel valoric cu arta, știința, morală, economia și politica, nu deasupra, dar nicidecum ca „o cenușăreasă”, cum mai încearcă și astăzi să o posteze unii oameni de știință, prelați, scriitori, muzicieni și politicieni; pentru o filosofie diversă în orientări, fără orgoliul de a fi atins absolutul existențial, raționalitatea integrală sau esența umană unică, cum mai cred unii științisti-neopozitiviști și fără dorința de a ieși de sub orice control rațional, cum doresc speculațiile și eseurile unor postmoderniști nonconformiști sau „magicieni”.

Cartea aceasta este scrisă în manieră postanalitică și constituie un *puzzle* din discipline precum istoria filosofiei, filosofie comparată, filosofie românească, metafilosofie. Ceea ce deliberat s-a făcut este înlăturarea multelor interdicții puse în fața acestor discipline. Considerăm că o carte reușită despre filosofii și filosofii reali este una care poate spune ceva interesant despre aceștia, cititorilor, ignorând limitările și convenționalitatea, o carte care atrage și merită a fi citită. Istoria filosofiei, ca orice istorie, cuprinde în sine și sensul englez al cuvântului *history*, adică acela de povestire (poveste) a unei experiențe subiective care se dovedește a nu fi fost indiferentă nici unei elaborări filosofice de la începuturi și până astăzi.

Cred că întâlnirea de-alungul timpului din studenție și până astăzi cu câțiva dintre reprezentanții filosofiei românești de la mijlocul și a doua jumătate a secolului al XX-lea, a contribuit la concepția mea că nu poate fi ruptă gândirea, fie ea și filosofică, de omul real cu emoțiile și personalitatea sa. I-aș aminti pe D. D. Roșca, Constantin Noica, Dumitru Stăniloae, Mihai Ralea, Petre Botezatu, Eugen Coșeriu, Mihai Șora, I.D. Sârbu, Nestor Ignat, C. Ionescu Gulian, Tudor Bugnariu, Nicolae Bellu, Ion Banu, Henri Wald, Liubomira Miros, Al. Posescu, Al. Tănase, Radu Tomoioga, Petru Vaida, oameni diferiți după concepțiile lor filosofice și politice care m-au impresionat chiar prin capacitatea lor de a-și trăi ideile chiar și în necesare compromisuri din care răzbăteau valori adesea în conflict. Am cunoscut apoi fii, fiice și nepoți ai unor cunoscuți filosofi ai veacului al XX-lea, ai lui Rădulescu-Motru, Mircea Florian, Lucian Blaga, Ștefan Lupășcu, Mircea Vulcănescu, D. D. Roșca. Interviuri sau cărți de amintiri ale acestora mi-au spus acele *stories* de care vorbesc postmoderniștii. Am cunoscut apoi acea *history* a generațiilor apropiate de a mea, cu destul de zbuciumata sa mișcare politico-ideologică. În comparație cu ce a fost mapamondul filosofic de care m-am interesat, văd o mișcare normală a perspectivelor filosofice românești. Am avut șansa să întâlnesc și câțiva filosofi de marcă ai lumii: K. R. Popper, A. J. Ayer, Th. Kuhn, John Searle, J. Habermas, J. Derrida, P. Ricoeur, D. Davidson, J. Hintikka, Mary Hesse, D. H. Mellor, Ted Honderich, Michael Redhad, Richard Rorty, Giles Gaston Granger, Calvin O. Schrag și, evident, mai mulți din generația apropiată mie, Tim Crane, David Papineau, William Newton Smith, Ilkka Niiniluoto. Am observat diferențele mari de matrice spirituală stilistică, dar mi se par estomplate deosebirile când privim în zarea esențialității ființei lor filosofice reale.

Procedura pe care am adoptat-o în prezentarea ideilor filosofilor români este una care combină descriptivismul și analiza clasică de istoria filosofiei cu încercări operaționale, comparativiste, hermeneutice și mai ales postmodern textualiste. Nu moda ne-a îndemnat la aceasta, ci convingerea că decât să parafrazezi sau să folosești în mod incorect un text care este bine făcut și răspunde necesității tale de argumentație într-o anumită parte a lucrării, mai bine îl folosești ca atare. Găsirea și alegerea textelor adecvate, cunoașterea concepțiilor prezentate și a celor cu care le comparăm, presupune o dificilă muncă de documentare și interpretare. Doar dacă ele sunt nesemnificative și aleator folosite, procedeul poate fi condamnat.

Am utilizat citate lungi din autorii principali prezentați, de obicei texte mai puțin cunoscute, la care am păstrat de multe ori ortografia veche*, cum ar fi cele de și despre Eminescu, metafizică, kantianism, identitatea națională, așa cum apar la un Rădulescu-Motru, Nae Ionescu, Ion Petrovici, Mircea Vulcănescu, Mircea Florian, Lucian Blaga, Mihai Ralea, Emil Cioran ș.a.

Am folosit (cu trimiterile necesare) comentarii cum ar fi cele ale lui Sân-Giorgiu, Sanielevici, Blaga, Noica, Cioran (la prezentarea lui Eminescu, de pildă); din Vlădescu-Răcoasa, Tăușan, Alexandru Surdu, Gheorghe Vlăduțescu, Alexandru Boboc, Petru Vaida, Simion Ghiță, Vasile Dem Zamfirescu, Vasile Vetișanu, Petru Culiianu, Victor Botez, Marin Aiftincă, Marin Diaconu, Gheorghe Epure, Ionel Necula, la prezentări ale lui Titu Maiorescu, Rădulescu-Motru, Mircea Florian, Ion Petrovici, Mircea Vulcănescu, Nae Ionescu, Emil Cioran, Mircea Eliade, Constantin Noica, Camil Petrescu, Constantin Floru, ș.a.. Am folosit texte ale lui Al. Boboc, Al. Surdu, Gh. Vlăduțescu, Marin Diaconu, Ion Tănăsescu, Adrian Michiduță, Viorel Cernica, Pamfil Nihițelea pentru alte paragrafe. Am introdus scurte note biografice la fiecare dintre principalii filosofi de

* Am realizat o singură uniformizare, aceea de a scrie *filosofie*, nu *filozofie*. De fapt, în mare parte nu am avut a face decât să folosim ortografia din operele principale ale secolului al XX-lea, care au fost editate înainte de perioada comunistă. Cărțile și articolele de revistă ale lui Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu, I. Petrovici, L. Blaga, D.D. Roșca, pe care le-am avut în mână, scriu numai și numai *filosofie*. Centenara „Revistă de filosofie”, de asemenea. În unele reeditări și în publicațiile din anii 1950-70 s-au făcut transformări ortografice, cred eu, neavenite, mai ales în cazul redării fonetice a cuvântului filozofie. Influența rusească nu poate fi invocată pentru că în toate limbile de circulație, inclusiv rusă, filosofie se scrie cu *s* și este evident că etimologia cunoscută a cuvântului grecesc *filos* (iubire) și *sofia* – înțelepciune a avut un cuvânt de spus. După 1975 numai rareori se mai folosea *filozofie*, revenindu-se treptat la normal. O ciudată păstrare a reminiscentelor comuniste, atât de blamate în alte aspecte culturale, are loc astăzi cu acest cuvânt-cheie pentru domeniul în care ne aflăm. Un amestec de reguli este urmat de diferite edituri și publicații care ortografiază uneori în același text filosofie și filozofie. Există în limba română reguli ortografice stabilite care se cer urmate. Între 1950-1970 nu prea cred să fi fost mulți cei care să tipărească *filosofie*, deși *filozofie* era greșit. Azi, deși regulile au făcut să se revină la normal, în numele unei „democrații sau anarhii lingvistice ciudate”, fiecare scrie cum crede. Ceea ce este de mirare este faptul că se întâlnesc în această greșeală dușmani nu numai politici, ci și culturali.

care ne-am ocupat atunci când apar prima dată în textul cărții sau cu elemente specifice, atunci când este necesar pentru un anume capitol.

Am folosit capitole sau paragrafe din propriile mele cărți: *Dimensiunea metafizică a operei lui Lucian Blaga* (1996), *Concepte integrative antice, moderne, postmoderne* (1997), *Arhitectura sistemului și conceptele integrative blagiene* (2004), *Filosofia în paradigma culturii britanice* (2004), *Un secol de filosofie românească* (2005), *Postmodernismul în filosofie* (2005), *Filosofia mentalului* (2006); din studii în volume coordonate precum *Metamorfoze actuale în filosofia științei* (1988), *Realism și relativism* (1993), *Filosofia conștiinței și științele cognitive* (2002), *Construcție și deconstrucție în filosofia americană contemporană* (2007), *Categorii și concepte în filosofia științei* (2011) și articole din „Revista de filosofie”.

Concepția acestei cărți se dorește intenționat fragmentar-textualistă, un aranjament de texte care exprimă fiecare câte o idee necesară în argumentare, cu o abordare istorico-descriptivă dar și comparativ argumentativă. Ea pune în evidență o matrice stilistică a filosofiei românești care se dovedește holist complementaristă. Se poate deduce din conținutul acestei cărți că apreciem ca un merit capacitatea gânditorilor români de a evita extremele în concepțiile și teoriile prezentate.

Dacă am fost salvați de maladia pozitivistă, faptul se datorează nu înapoierii noastre în a recepta ideile occidentului, ci tipicului cultural paradigmatic românesc. Pe aceeași bază, nu avem a ne teme astăzi de exagerările postmodernismului și nici motive de a respinge *de facto* acest curent deconstructiv, dar și inovator, în cadrul căruia se înscriu cu idei Cioran, Blaga, Roșca, Lupășcu, Eliade, după cum încercăm să demonstrăm în această carte.

Într-o carte scrisă în 2005 cu tematică similară *Un secol de filosofie românească*, publicată la Editura Academiei vorbeam și de locul filosofilor în a II-a jumătate de secol XX. Am renunțat la această parte pentru că mi se pare că acei pe care i-am apreciat acolo nu au recepționat în nici un fel părerile acestea. Probabil că unii dintre ei preferă să considere că sunt rezultatul unei „epoci întunecate” în care filosofia lor nu a avut nici o valoare. Personal cred că dacă și Evul Mediu a avut contribuții filosofice și încă mari, la ce ne ajută negarea sau ignorarea lucrărilor unei epoci cu toate compromisurile ce le presupunea.

Mai există însă și altă explicație, un fel de egocentrism al celor în viață și care se doresc valori unice. Mi s-a întâmplat în realizarea unor volume cu mulți autori ca unii să ceară eliminarea altora, deși aveau cam aceeași valoare.

Noi credem în existența unor realizări și în perioada anilor '60, '70, '80, dar mai ales după deschiderile din 1990, realizări înscrise în normalitatea comentariilor analitice și critice, a abordărilor de istorie a filosofiei, epistemologie și metodologie, de filosofia culturii și a valorilor. Sunt lucrări mai bune sau mai puțin bune, dar din multitudinea lor se poate compune un tablou de preocupări și viziuni filosofice care merită atenție și noi le-am acordat-o. Am scris despre contribuțiile contemporanilor în toate capitolele acestei cărți, mai ales despre academicienii filosofi, dar și despre alte personalități care au participat la dezvoltarea filosofiei și la renașterea „Revistei de filosofie”. Am preluat texte semnificative și am scris despre cărțile și dezbaterile la care au participat filosofi actuali, despre societăți, reviste și instituții de care s-au ocupat. Am menționat intenționat multe nume înscrise în aria spirituală a filosofiei românești, dintre care unele vor dăinui peste timp ca și cele din trecutul ei istoric la care se referă această lucrare.

Cartea de față intitulată *Filosofia românească în dispunere universală*^{*} încearcă prezentarea concepțiilor unor filosofi români în contextul curentelor principale în filosofia europeană și a lumii căutând prin analize comparative, idei ale acestora care se pot integra în realizările generale ale filosofiei. Discipline filosofice la care ne referim sunt metafizica, ontologie, gnoseologie, epistemologie, logică, etică, estetică, filozofii de ramură: a religiei, a științei, a limbajului, a dreptului, a istoriei, a artei culturii, a vieții iar curentele raționalism, empirism, logicism, cartesianism, kantianism, neokantianism, șc. analitică, existențialism, fenomenologie, pragmatism, intuiționism, instrumentalism, neohegelianism, realism, naturalism, relativism, pozitivism, marxism, materialism, idealism, nominalism, spiritualism, scepticism, utilitarism.

^{*} Suntem datori să spunem că titlul acestei lucrări sintetice de istoria filosofiei ne-a fost sugerat de titlul deosebit de inspirat dat de Ionel Necula recenziei sale din „Revista de filosofie” nr. 1-2/2006 la cartea mea *Un secol de filosofie românească*, 2005, *Un secol de filosofie românească în dispunere universală* p. 343-347.

Referirea la publicistică, la cărți și reviste și la viața științifică, congrese, asociații se face din aceeași perspectivă. Credem că un astfel de unghi de interpretare poate aduce în atenție atât specificul abordărilor românești moderne cât și valorile filosofice cu care românii se pot integra în concepțiile despre viață occidentale alături de unele perspective inedite în diverse domenii.

Partea I-a intitulată „Paradigme filosofice naționale”. Cap. I *Paradigme ale gândirii occidentale* relevă existența unor paradigme în filosofia germană, franceză, engleză, italiană, spaniolă, americană cu care pot fi comparate operele filosofilor români și vorbește despre receptarea lor de către principalii istorici ai filosofiei din România începând cu Bărnăușu și continuând cu Titu Maiorescu, Mihai Eminescu, A.D. Xenopol, Vasile Conta, C. Rădulescu-Motru, C. Antoniadă, P.P. Negulescu, M. Florian, D.D. Roșca, Nicolae Bagdasar, Ion Petrovici, Iosif Brucăr, Nichifor Crainic, Mircea Eliade, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu, Șt. Lupașcu, Gh. Vlăduțescu, Angela Botez, Viorel Cernica, A. Michiduță, I. Necula.

Capitolul II al părții I *Despre filosofia și filosofii români* prezintă caracteristicile matricii stilistice a filosofiei românești și specificul istoriei filosofiei românești.

Capitolul II *Precursorii – creatori de limbă și școală filosofică românească* se referă la Dimitrie Cantemir, Mihai Eminescu, Titu Maiorescu, Vasile Conta.

Capitolul III *Fondatori în secolul al XX-lea ai orientărilor filosofice românești* prezintă pe Constantin Rădulescu-Motru, Nae Ionescu, Lucian Blaga, Constantin Noica.

Capitolul I al părții a II-a *Discipline filosofice principale în gândirea românească a secolului al XX-lea* se ocupă de *Metafizica în secolul al XX-lea*, de „Orientări și poziții generale”; „Filosofi români despre metafizică”: C. Rădulescu-Motru, Mircea Florian, Ion Petrovici, Nae Ionescu, Mircea Vulcănescu; de Lucian Blaga în mod special relevându-se resurecția postmodernă a metafizicii și conceptele metafizice integrative în opera lui.

Capitolul II se referă la *Filosofia mentalului și a conștiinței*; „Izvoare istorice și concepții actuale” și „Reprezentanți români”, precum C. Rădulescu-Motru, M. Florian, M. Ralea, Camil Petrescu, Ion Petrovici – paralelismul psihofizic.

În capitolul III despre *Filosofia limbajului și fenomenologia* se trece de la referirile la „Curenți și metodologii” la prezentarea a) „Filosofilor români în domeniu”: Constantin Floru, Camil Petrescu, I.D. Gherea, Constantin Noica, b) Mircea Vulcănescu, *De la ontologie la filosofia limbajului*.

Capitolul IV, *Filosofia religiei și teologia* se referă la o serie de filosofi preocupați de religie: Petre Popescu, Nichifor Crainic, Nae Ionescu, Gr. Tăușan, Dumitru Stăniloae și în special Vasile Băncilă – spirit de metafizicitate și misticism.

Capitolul V despre *Filosofia istoriei* prezintă pe unul din filosofii paradigmatici români – A.D. Xenopol, Gheorghe Brătianu, Vasile Pârvan.

Capitolul VI, *Filosofia dreptului* vorbește despre Eugeniu Speranția, Mircea Djuvara și Petre Pandrea.

A treia parte a acestei cărți se referă la *Curenți și orientări în filosofia românească din secolul al XX-lea în perspectivă occidentală* și are nouă capitole care prezintă perspective generale și concepții românești în metafizică, kantianism, empirism, filosofie analitică, holism, filosofia mentalului, realism, fenomenologie, filosofie postanalitică, relativism, nihilism.

Capitolul I – *Kantianism, empirism, logicism și filosofie pozitivist-analitică* se referă la: „Orientări și curenți pe mapamond”, apoi la „Influențe asupra filosofiei românești”, la a) kantienii români: Ion Petrovici, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, M. Florian, b) Filosofia științei și a logicii. Reprezentanți români: Nae Ionescu, Constantin Noica, Șt. Lupașcu, Octav Onicescu, Anton Dumitriu, Athanase Joja, în special Petre Botezatu.

Există un capitol II despre *Holism și sistemism complementarist. Hermeneutică* care caracterizează „Sistemul și paradigma holistă în filosofia secolului al XX-lea” și relevă „Poziții ale filosofilor români” (C. Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu, Petre Andrei, Lucian Blaga, Mircea Florian), oprindu-se în special la Mircea Eliade și concepția sa despre hermeneutică și umanism planetar.

Capitolul III – *Realismul și formele sale*, după ce se referă la „Perspectivele generale”, ia în atenție și concepția lui Mircea Florian, care aduce contribuții la reforma conceptului de cunoaștere, introducând

teoria realistă a datului și cea a recesivității și la realiști din filosofia românească: C. Antoniaade, Alexandru Bogza.

Capitolele IV, V, VI se deschid spre *Criza filosofiei moderniste*, care naște postmodernitate și se referă la „hegelianismul și existențialismul” lui D. D. Roșca; la *Relativism și filosofie contextualist-istorică*, cu exemplul filosofului român Ștefan Lupașcu, filosof al științei de sorginte postanalitică; la *Postmodernism și nihilism* care abordează *Criza istorismului și a reprezentationalismului modernist*, la românii Nicolae Bagdasar, Dan Barbilian, Lucian Blaga, Vasile Tonoiu și descrie în principal filosofia deconstructivă elaborată de Emil Cioran.

Despre specificul filosofiei românești încadrat în paradigma culturală românească s-a scris mult. Preocupările identitare au existat de timpuriu în spiritualitatea românească. Cartea dedică ultimul capitol ideilor cu privire la unitate, identitate și diferență specifică a culturii și în acest context, perspectivelor filosofilor români despre identitatea națională.

Dacă există într-o cultură filosofi precum Lucian Blaga, C. Rădulescu-Motru, A.D. Xenopol, D.D. Roșca, Mircea Florian, Nae Ionescu sau Mircea Vulcănescu, atunci moștenirea lor de gânduri și idei nu poate și nu trebuie să rămână străină urmașilor. Încercăm să stârnim interesul pentru lectura cărților românești de filosofie din toate epocile, cărți în care apare un frumos concert de idei cu semnificație nu numai istorică, ci și actuală nu numai națională ci și internațională.

Dacă „filosofia este tendința cea mai nobilă și mai rară a spiritului omenesc, cursul și gimnastica ce crește intelectul și îl dezvăță de lenea cugetării” cum crede Eminescu, atunci se cuvine ca fiecare iubitor de înțelepciune să-și cunoască înaintașii filosofi aducându-le același prinos de iubire și recunoștință precum savanților sau artiștilor nației.

PARTEA I

PARADIGME FILOSOFICE NAȚIONALE

Capitolul I

PARADIGME ALE GÂNDIRII OCCIDENTALE

a) Matrici stilistice: germană, franceză, engleză

Vom începe cu prezentarea a ce înseamnă “entitățile istorice” în istoria gândirii filosofice pornind de la filosofia științei¹.

În lumea contemporană poate fi sesizată o cotitură a filosofiei științei spre perspective istorice, sistemice, holiste, cotitură produsă în strânsă legătură cu metamorfozele culturale ale epocii, prin deschiderea unor căi de comunicare între epistemologie și istoria științei, ontologie, axiologie, filosofia culturii. Una din marile dispute ce îi animă azi pe filosofil științei este cea cu privire la relevanța sau irelevanța pentru preocupările lor a istoriei științei și a culturii. Numeroasele argumente în favoarea irelevanței istoriei științei ca știință față de filosofia științei au izvorât, în marea lor majoritate, după cum observa și N. R. Hanson, din convingerea că orice examinare istorică a situațiilor prin care trece știința în dezvoltarea sa se limitează la descrieri care *nu* folosesc la stabilirea normativă a definiției cunoașterii științifice și la conturarea *imaginii ideale* a științei în calitatea sa generală de întreprindere rațională, dincolo de manifestările ei concret-istorice. Dacă însă s-ar dovedi că această imagine ideală, unică, supraistorică a științei, pe care epistemologii o caută de multă vreme, nu există, argumentele de care vorbeam și-ar pierde fundamentul.

În epistemologie se manifestă la ora actuală o schimbare de orientare ce încearcă să demonstreze tocmai inadecvarea la realitatea dinamicii științei a concepțiilor tradiționaliste care susțin existența unei astfel de imagini și a unei raționalități științifice supraistorice. În vederea explicării evoluției cunoașterii științifice se vedește mai adecvată instituirea unor „entități istorice” exprimând modalități tipice, în anumite perioade, de raportare a subiectului la obiect, de utilizare a instrumentului matematic, de concepere a criteriilor raționalității. Putem aminti „paradigma” lui Th. Kuhn, „programul de cercetare” al lui I. Lakatos, „teoria” lui K. R. Popper, „populația conceptuală” a lui St. Toulmin, „tradiția de cercetare” a lui L. Laudan, „tema” lui G. Holton, „belief-state”-ul lui G. Harman, K. Lehrer, P. Unger, „cîmpul stilistic”, aplicat științei de către Lucian Blaga. Respectivul entități fac toate apel la anumite *imagini istorice* ale cunoașterii stabilite în cadrul unei tradiții culturale specifice. Y. Elkana susține chiar necesitatea unei teorii epistemologice asupra evoluției imaginilor științei. Se deschide astfel o perspectivă metodologică care renunță la căutarea unei linii cumulative a adevărilor științifice, orientându-se spre cercetări globalizatoare ale dinamicii științei în contexte istorice, culturale, sociale specifice.

---

¹ Angela Botez, *Paradigma culturală, o perspectivă holistă de interpretare a dinamicii științei*, în vol. *Cunoaștere, eficiență, acțiune*, București, Edit. Politică, 1988, p. 45-46.

Cele mai moderne poziții epistemologice accentuează idei similare. Să ne amintim din nou de Th. Kuhn, care nota: „faptul că știința și arta sînt ambele produse ale comportamentului uman este un loc comun, dar nu ceva lipsit de importanță. Atît problemele stilului cît și cele ale teoriei ar putea figura printre numeroasele exemple cînd plătim pentru ignorarea a ceea ce este evident... Rolul științei trebuie privit în istoria intelectuală a omenirii. Și dacă știința este factor activ în cadrul ei, nu vedem cum ar putea fi ruptă total din context”. Tot astfel, pentru Larry Laudan, progresul științific se realizează prin alegerea între „tradițiile de cercetare” pe baza valorii cognitive a problemelor arhetipale, valoare stabilită în cadrul sistemului doxastic acceptat la un moment dat. În mult comentata lor lucrare *Noua alianță*, Prigogine și Stengers susțin și ei ca profesiune de credință faptul că știința trebuie să se recunoască de urgență drept parte integrantă a culturii în sînul căreia se dezvoltă. Autorii îl citează pe Erwin Schrodinger, relevînd că, spre indignarea anumitor filosofi ai științei, marele savant a criticat explicit tendința de a se uita că ansamblul științei este legat de cultura umană în general și că descoperirile științifice, chiar cele care apar la un moment dat ca fiind cele mai avansate, esoterice și dificile, sînt lipsite de semnificație în lipsa contextului lor cultural. „O știință teoretică care nu va fi conștientă că toate conceptele pe care ea le consideră pertinente și importante sînt destinate a fi exprimate în concepte și cuvinte, care au un sens pentru comunitatea instruită și trebuie să se înscrie în imaginea generală a lumii ; o știință teoretică în care toate acestea sînt uitate ... va fi cu necesitate ruptă de restul umanității culturale... fiind sortită atrofiei și osificării”².

În aceeași direcție, care vizează conlucrarea filosofiei științei cu filosofia și istoria culturii, propunem introducerea sintagmei „*paradigmă culturală*”, pentru a desemna o „entitate istorică” de tipul „cîmpului stilistic”, în care au fost asimilate însăși caracteristici ale „paradigmei” kuhniene, ale „temei” holtoniene etc.

Făcînd posibilă raportarea evoluției științei la evoluția culturii în general și căuțînd să evite relativismul prin susținerea unui istorism care se bazează pe constructivism valoric, „paradigmele culturale”, așa cum le gîndim, includ în structura lor : date preanalitice, stări cognitive, categorii stilistice, tradiții și scheme conceptuale, matrici gramaticale, sisteme simbolice, moduri de comunicare, concepte integrative. Ca „entități istorice”, paradigmele culturale se referă la perioade îndelungate ale istoriei omenirii, cum ar fi Antichitatea greacă, Renașterea europeană sau Constructivismul secolului XX, gravi-tînd în preajma unor mari revoluții în cunoaștere, comunicare, tehnică. Paradigma culturală contribuie la înțelegerea dinamicii științei prin încadrarea descoperirilor ei în arhetipurile spiritualității epocilor culturale.

Urmărită din perspectiva paradigmatică pe care o propunem, multitudinea de teorii și concepții asupra aspectelor economice, sociologice, ecologice, antropologice, filosofice ale revoluției tehnico-științifice contemporane dezvăluie dimensiuni și trăsături specifice ce anunță nașterea unei noi epoci de cultură și civilizație.

Actuala revoluție științifică modifică nu numai structura și funcționalitatea universului științific și tehnic, ci presupune și o nouă situație a omului în lume, determinînd apariția unor noi relații interumane, sociale, interstatale, o nouă raportare a umanității la mediul natural în care trăiește. Se anunță un nou proces multirevoluționar, care va deschide orizonturi integratoare, sistemice, holiste. Pîtrim Sorokin caracterizează perioada ce acoperă secolele XV—XX prin materialism, empirism, determinism, nominalism, temporalism, singularism, relativism, arătînd că ea a înlocuit, prin revoluție, vechea perioadă în care idealismul se îmbina cu fideismul, absolutismul, indeterminismul, realismul, eternalismul, universalismul, dar și că ea pregătește, în același timp, o nouă eră ce va unifica probabil cele două perspective. Vorbînd despre dezvoltarea viitoare a omenirii, gînditori precum Toffler, Kuhn, Cornisch, Harmann, Schreiber descriu și ei al „treilea val”, „marea tranziție” sau „era tehnocratică” ca rezultat al unor mutații spre sinteză în știință, dar și în sistemele de valori și idealuri, în concepțiile morale, filosofice, artistice. Multitudinea încercărilor de teoretizare asupra implicațiilor economice, politice, sociologice, ecologice, antropologice ale revoluției științifice contemporane reflectă toate o anume atitudine ambivalentă, specifică intrării omenirii într-un proces mutațional³.

² *Ibidem*, p. 49-50.

³ *Ibidem*, p. 50-51.